

DE WEST VELUWE NU EN VROEGER.

Tusschen West- en Oost-Veluwe ligt als waterscheiding een lijn, welke van den Kluizenaarsberg ten N-O. van Rozendaal over den 104 m. hoogen top van de heuvelgroep bij den Zypenberg loopt, richting houdend naar het N-O., om daarna om te buigen over den kop van den Koningsweg, midden op het Rozendaalsche veld, naar den Beerénberg en den 104 m. hoogen rand van het plateau ten oosten van Terlet. Van den westkant dezer gegolfde vlakke, waar het Signaal zich verheft, trekt de waterscheidingslijn naar het noorden, vrijwel langs den straatweg naar Apeldoorn tot ongeveer 1 km. ten zuiden van de Woeste Hoeve.

Daar vindt de toerist een breed uitzicht naar het zuiden!

Over het Signaal ten westen van Varena buigt de lijn over de hoogten, richt zich dan meer naar het N-O., tot zij, den straatweg tot op 1 km. genaderd zijnde, evenwijdig daaraan noordwaarts gaat tot den zuidrand van het Groote Zand ten oosten van Hoenderlo.

Dit zand vormt wederom een hoog, door duinen omsloten landschap, en is, zooals de naam aangeeft, met stuifheuveldjes rijkelijk voorzien. In het midden vrijwel ligt het Jan Draaiersgat, waar we twee putten aantreffen. Verder noordelijk, binnen den rand bij Engeland, het Engelandergat, evenals een meer naar het N-O. liggende put thans droog, maar naar de zijde van den Baken en Wanenberg, welker flanken aan N. en W.-zijde uitgebreide grafvelden dragen, bergt het sterk door-groefde terrein nog een tweetal drenkplaatsen. Afwatering hebben deze putten en plassen niet; de meest noordwestelijke schijnt een bron te bevatten en grooter te zijn

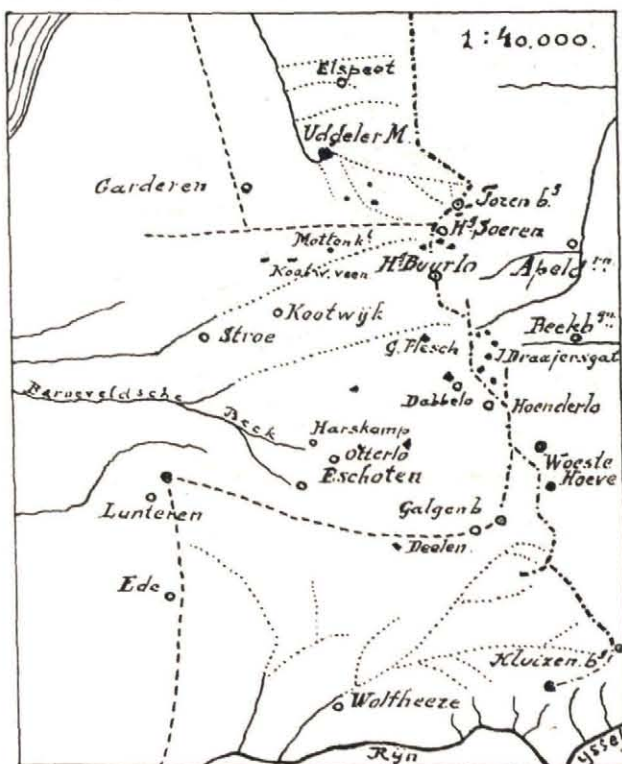

Fig. 1.

geweest dan nu, hetgeen aan de omgeving zichtbaar is.

Van den N-W. hoek van het Groote Zand, waar op den Waterberg ook twee drenkplaatsen te vinden zijn, vervolgt de hooge scheidingslijn door het Ugchelsche bosch zijn richting, buigt over de hoogten ten N-O. van Hoog-Buurlo en daalt dan naar het dal, waardoor de spoorlijn is gelegd, om daarna weer op te klimmen naar hoogte 100 ten W. van Hoog-Soeren.

Dit deel van den bodem, ten N. van Hoog-Buurlo, vertoont een sterke bewogenheid.

Er boven ligt weer een betrekkelijk vlak stuk, waarlangs de scheiding loopt over den Torenberg (waarop de gedenksteen ter eere van Krayenhof's driehoeksmeting) naar den Noltheniusberg; deze bereikt de Spaansche kappen aan den grintweg naar Elspeet, loopt door het Vreebosch en over den Broodberg en zet zich in vrijwel recht noordelijke richting voort tot ongeveer 1 km. ten O. van Vierhouten.

Daar daalt de bodem tot het peil van 30 m. + A.P. en vormt zich een dal van een drietal km.

breedte, aan de andere zijde waarvan bij het Soerel de reeks heuvels aanvangt, welke als Woldbergen naar het N.-O. tot bij Hattum de waterscheiding dragen en zich het hoogst verheffen tot 50 m. + A.P. ten N. van de Dellen.

Door het Rozendaalsche veld, evenwijdig aan de lijn Zijpenberg Kluizenaarsberg loopt een vlakke slenk naar het W., welke langs de voormalige hoeve Plagdel over den straatweg Arnhem-Apeldoorn voert en zich dan vereenigt met een andere geul, welke van den Velperberg komt en zich in haar bovenste deel duidelijk afteekent.

Meer naar het N.-O. liggen nog een paar diep-uitgespoelde geulen, welke den indruk wekken, vroeger als waterlopen te hebben gediend. Inderdaad trof hier, slechts anderhalve eeuw geleden, onze beroemde encyclopedist Ds. Van Loenen Martinet een waterrijk gebied. Hij vertelt, dat over een groote uitgebreidheid bij den Beerenberg zich een plas bevond, waaruit een paar eilandjes oprezen. Nog wiegt daar heden het buntgras zijn blanke stengels in den wind, waar eenmaal een watervang moet hebben gelegen, groot genoeg, om een beek te voeden, welke, naar het verhaal van onzen genoemden gids, een waterval vormde, waardoor de baan van den Eerbeekscheweg dreigde te worden weggespoeld. En zijn vriend, Baron Tork van Rozendaal, achtte dit natuurverschijnsel van genoeg belang, om er een lustpriel bij te laten zetten, vanwaar men een „vermakelijk gezicht” op den waterval had, naar het gebruik dier dagen.

De beide slenken wenden zich naar het N.-W.; de Oostelijke vooral is diep ingekerfd, heeft belangrijk veel materiaal weggevoerd, dat nu, als in Martinet's tijd reeds, als een breede zandvlakte ligt uitgespreid ter weerszijden van het fietspad, dat langs den noordrand van het bosch naar den Imbosch voert.

Een dergelijke zandvlakte vormt een gunstige voorwaarde voor het doen ontstaan van zandverstuivingen. Waar, langs hellingen met veel verval, het water diepe groeven uitgeschuurd, en aan den voet der heuvels fijn zand met grint verzameld heeft, voert bij langdurige droogte de wind dit materiaal mede. De plantengroei wordt er door overstoven en gedood en zoo verplaatst zich de zandverstuiving al verder naar het oosten, naar den top der heuvels. Dit verschijnsel vinden we ook aan de zuidzijde van den Velperberg, waar van den hoogen rand van het Rozendaalsche veld eveneens diepe groeven zijn uitgeploegd naar het westen. Daar ligt nog een plasje in het dal, dat zich verder naar het westen uitbreidt en samenkomt met de geul waardoor beide laatstgemelde slenken naar het Z.-W. groeven. Hun loop ligt ingekerfd ten Z.-W. van mijlpaal 7 op den straatweg Arnhem-Apeldoorn en voert naar de zandige terreinen tusschen den Waterbergschen en Kemperbergerweg, waar we weer het meegevoerde zand uitgespreid vinden. Verderop zal misschien eenmaal het water van den Waterberg en den Zinkelenberg afkomstig, zich vereenigd hebben met deze afvloeiing, evenals dat van Warnsborn. Daar daalt de bodem tot 30 m. + A.P. en waar de slenk den kunstweg Arnhem-Ede kruist, ligt de watervang van de Arnhemsche waterleiding.

Het dal loopt door de velden van de Johannahoeve, vindt een duiker onder den spoorweg, en volgt verder de Heelsummerbeek, welke bij Wolfheeze ontspringt.

Langs de grens der gemeenten Ede en Arnhem komt nog een dal, strekkende van de Zwarte bergen ten N. van den Kemperberg. In dit dal ligt De Dennenkamp — een kaal stuk heide ¹⁾.

De breedte van de strook, waardoor ten W. van Wolfheeze het water zich heeft bewogen, de diepte van het dal daar, toonen aan, dat er eertijds een krachtige stroom moet hebben gevoeld en gespoeld.

1) Ofschoon de den als cultuurplant pas sedert ongeveer een eeuw in ons land stelselmatig wordt gezaaid en gepoot, kennen we vele „dennenkampen” uit vroeger tijd. De naam houdt wel verband met „Deen”, Engelsch „Thane”, welke naam de aanduiding was voor de lijfwachten des konings tot den tijd van de Normandiërs, toen de Thanes den titel Baron aannamen. De Thanes waren eenmaal wel de aanvoerders van ruitervenden, welke bij de verovering van het land en tijdens de bezetting een groote rol speelden.

Ook Denekamp met zijn schans, aan de grens van het oude gebied der Angel-Saksen in ons land, tellen we onder de Dennenkampen.

De Molenbeek, welke langs Kwadenoord afloopt naar den Rijn, komt vrijwel recht uit het noorden; haar dal verlengt zich boven den tegenwoordigen oorsprong tot in de laagte tusschen den Valenberg en het Eder bosch; het Kreelsche zand kan zijn ontstaan uit van die hoogten afgevoerd erosie-materiaal.

Ook het ontstaan van het Ginkelsche zand is verklaarbaar uit de aanwezigheid van een bedding, waardoor materiaal is aangevoerd uit de richting van Oud-Reemst en waartoe ook een uit het N.-W. komende slenk kan hebben bijgedragen, na eerst puinen te hebben achtergelaten op het Kreelsche zand, ten Z. waarvan het Lage veld nog moerassige plekken vertoont.

De velden van Oud- en Nieuw-Reemst liggen op een schild, dat tot ruim 40 m. + A.P. oprijst, tusschen beide laatstgenoemde deelen.

Op het Z.-O.-einde van den rug, welke aan de W.-zijde van deze laagte naar het N.-W. loopt over den Valenberg naar het signaal op de Luntersche heide, vinden we Mossel en aan de noordzijde van dien rug op de helling van het Hondslag de Valksche, Wekeromsche en Rockelsche zanden, welker ontstaan ook weer verklaarbaar is uit de werking van water en wind. Meer naar het N.-W. ligt hier weer een kale Dennekamp, waar de bodem daalt tot het breede dal, waardoor de beken naar Barneveld hun weg vinden naar het westen.

Bij het signaal op de Luntersche heide staan we op het noordelijk einde van den rug, waarvan de Wageningsche berg het zuidelijkste deel vormt en welke oostelijk om Bennekom en Ede tot ten N.-O. van Lunteren strekt.

De streek om de beide Reemsten, bij Mossel en Wekerom leverde bij nasporingen met de spade talrijke bewijzen van vroegere, voorhistorische bewoning.

Maar ook de namen geven er aanduidingen: aan den Hessenweg, van de Ginkel naar Barneveld liggen de Drieberg, Hunnenberg en Galgenberg. We noemden reeds twee Dennekampen, aan de buitenzijde van dit gebied liggende.

Het thans overschouwde landschap, dat we als stroomgebied van de Heelsummerbeek erkennen, wordt omvangen door de lijn Zijpenberg-Wolfsdelberg-Deelen-Nieuw Reemst-Lunteren. Merkwaardig is het, hoe in het noorden en oosten de grenzen der gemeenten Arnhem en Roendaal samenvallen met de natuurlijke.

Dit gebied bevat buiten de beken slechts weinig water: meer noordelijk vinden we heel wat meer van dit kostbare vocht en over 't algemeen op groter hoogte.

De rug, welke van Deelen (60 + A.P.) naar het westen afloopt scheidt de droge Kemperhei, waarop geen boompje groeit, van de wijde vlakte in het N. waarvan het veelomstreden bezit van den Heer Kröller zich uitstrekt. Deze vlakte behoort tot het stroomgebied van de Eem en wordt noordelijk afgesloten door een lijn, op ± 300 m. aan die zijde van den kunstweg Apeldoorn-Amersfoort. De verst naar het O. reikende beek ontspringt bij Eschoten, ten W. van Otterlo.

We mogen wel aannemen, dat eenmaal ook van de hoogten bij Deelen en Barelo water in deze bedding stroomde. Het Deelensche zand bevat de erosie-producten, door dit afstroomende water vervoerd en bergt in zijn laagten plassen en veentjes, vennen, meertjes, waarvan de Deelensche wasch, de Gietelsche flesschen en het Veentje bij den Franschen berg de voorname zijn.

Een andere beek, waarvan de oorsprong thans een paar km. ten O. van Stroe te vinden is, en welke nog het fiere predikaat „groote” voert, heeft wel in vroeger tijd het water uit de omgeving van Gerritsflesch opgenomen en ook dat, ontsprongen op de zuidelijke hellingen bij Hoog-Soeren en uit het Kootwijker veen.

Daar in de omgeving liggen de slenken wonderlijk dooreen: het is een menggebied van verschillende diluviale formatie's, met verbroken leembanken, steile hellingen, stompe grintkoppes en veel fraai gesteente (agaat en vuursteen). Twee bronnen ontspringen er onder aan de hoogten; hoogerop ligt de bekende Pomphul. Aan den voet vinden we weer een Dennekamp, binnen een vijfhoekigen ouden wal. Het lijkt, voor wie ter plaatse den bodem bekijkt, niet onmogelijk, dat eertijds ook het water dezer bronnen naar het W. afvloeide. Thans loopt van hier, ongeveer in

DE WEST-VELUWE NU EN VROEGER ☼ ☼ ☼ ☼ ☼ 291

de strekking van de spoorbaan, een wijde slenk naar het W., uitmondend in de bedding van de Groote beek. En vele plassen liggen er tusschen de bolle grintkoppen verspreid.

Tot voor korten tijd was dit landschap tusschen Compagniesberg en Soerensche bosch het beruchte gebied der zandverstuivingen, waarover de toppen van Hoog-Buurlo, Stevenpol en Dassenberg een wijd uitzicht verleenen.

Deelen, Dabbelo en Hoenderlo liggen op den oostelijken rand van de schelp, Kootwijk en Otterlo er in en Wekerom, Harskamp en Stroe aan de westzijde.

Westelijk van den meridiaan van Stroe verandert het landschap: daar wisselen moerassige stukken af met zandige schilden: tot wei- en bouwland dienen nu de gronden, welke eenmaal bedolven moeten zijn geweest onder het zand, dat thans meer naar het O. verwaaid ligt. Eertijds

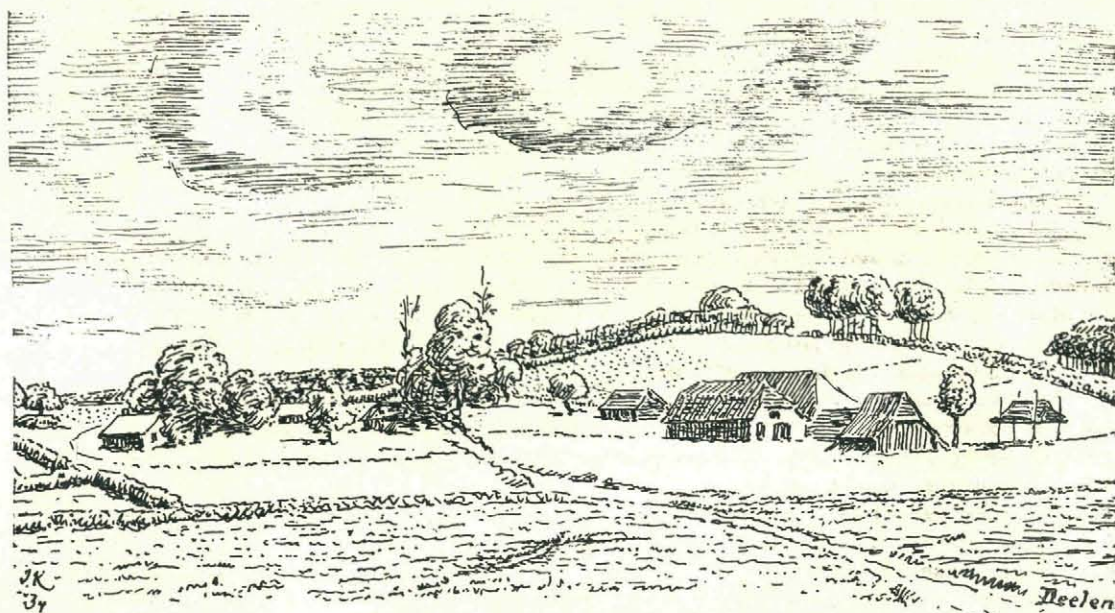

Fig. 2. Bij Deelen.

heeft derhalve de bodem er vlakker gelegen, dan thans het geval is, in het W. deel van dit landschap.

De waterloopen werden verstopt: „stuwmeertjes” liggen aan de oostzijde van de zandverstuivingen. Ze dreigen ook te worden volgestoven. Op andere plaatsen, waar voor de ontginningen de harde laag in den bodem werd gebroken, zakte het water weg; zoo verdween bijna geheel het plasje in het Kootwijker veen, geheel en al dat van de Mottenkuil.

Westelijk van genoemden meridiaan van Stroe kan moeilijk de werking van het water worden beschouwd als hoofdoorzaak der verstuivingen; hier was de helling, dus het verval, niet sterk genoeg, om diepe inkerving van den bodem te veroorzaken.

De omgeving van Kootwijkerbroek en Garderbroek is pas sedert betrekkelijk korten tijd ontgonnen; daar, evenals meer noordelijk, aan den spoorweg bij Voorthuizen, waar dit werk nog in gang is, was waterbezwaar het groote euvel, dat overwonnen moest worden. En toch moet het hier hebben gestoven!

Historische zekerheid bestaat er niet voor deze zienswijze: de zandgraaf, die in 1803 de destijds bestaande zandverstuivingen op de kaart aantekende, noemt in deze omgeving als het meest naar het westen liggend het Boeschoter zand. Dit is nog terug te vinden, evenals trouwens

alle door hem aangegeven „zanden”. Maar bij Stroe ligt zand over een oude cultuurlaag; dit kan alleen uit het westen zijn overgewaaid.

Wie van den hoogen kop van Stevenpol dit landschap overziet, waarvan de bosschen bij Ede en Barneveld, de hoogten van Garderen en Houtdorp en de hooge boomkoepel bij Drie den westelijken horizon vormen, met op den voorgrond de door lage, bruine heideruggen doorsneden en met lang buntgras, als wuivend graan bedekte golvingen, waarover de uit het westen aanrollende zandgolven zich dreigen uit te storten als een woeste branding, en daarbij acht geeft op de aan den rand der hoogte oprijzende grafheuvels, vlak langs het rijwielpad en overweegt, dat achter hem de sporen van een Germaansch „Hagaldom” nog bewaard liggen tusschen het eikenhakhout, terwijl bij Dabbelo, op geringen afstand in de laagte voor hem, telkens bewijzen voor het bestaan van een vroegere, voorhistorische nederzetting worden gevonden, ontkomt niet aan de gevolgtrekking, dat de voor hem liggende vlakte eenmaal als weide- en landbouwstreek een vrij dichte bevolking moet hebben gevoed.

De namen in de omgeving duiden ook in die richting: Michelerberg, Assel, Orderbosch liggen niet ver uit de buurt ¹⁾.

Bij Kootwijk en Stroe toonden bodemvondsten aan, dat ook daar in voorhistorischen tijd menschen hebben geleefd op een lager, thans overstoven bodemlaag.

Loost dit deel van de West-Veluwe zijn water op de Eem, noordelijk van den kunstweg Apeldoorn-Amersfoort ligt het gebied van de Hierdensche beek, aan de westzijde begrensd door de hoogten, welke van Vossen bij Oud-Milligen tot bij Hierden strekken, met de hoogste heuvels reikende tot ruim 50 m. + A.P., in het Speulder bosch en bij Drie, terwijl hun noordelijke uitloopers ondergaan in het Beekhuizer zand, ten N. van het Leuvenumsche bosch.

Westelijk ligt naast dit gebied de kom, waarvan Nijkerk en omgeving de waterlopen zien toevloeien; verder in die richting daalt de bodem tot de vallei van de Eem.

De Kruishaarsche en Appelsche heide liggen in het midden van dit landschap, waarin ook weer de aanwezigheid van terreinvoorwerpen als de Kruishaar en in de omgeving van Slichtenhorst, maar niet minder de vele oude namen, duiden op voorhistorische bewoners.

Ook is dit het geval met het gebied van de Hierdensche beek, dat vooral in het Z. vroeger rijker aan water moet zijn geweest, dan nu het geval is. Daar ook dragen de westelijke hellingen der heuvels aan de O. zijde der vlakte nu stuifzanden.

En deze verbergen tusschen de op hun golvingen wassende bosschen en heiden diepe waterlopen. Het Duivelsdal, van den Aardmansberg komende, heeft zich als een ravijn door de heuvels gegroefd.

Op sommige plekken blijkt de grond er geen plantengroei van enig belang te kunnen voeden: daar ligt de harde laag nog ongebroken. Dikwijls ook is de bovenste bedekking gedeeltelijk weggeblazen en -gespoeld, bleef alleen grof grint over.

Van den Torenberg, meer oostelijk nog gelegen, daalt een diepe slenk in noordelijke richting af, welke zich vereenigt met een uit het O. komende del, waarna de laagte zich richt op het Uddelermeer.

De beide Zeilmeertjes, de Biezen en de twee Broekeld's bij Meerveld (ook deze naam spreekt!) liggen verspreid in de glooiende vlakte.

(Wordt vervolgd)

J. L. A. KREMER.

¹⁾ „Steven” verhuult den naam „Wodan”, Orden houdt verband met Urda, Assel met Asen. Michelerberg duidt op Germaansche naamgeving.